

Az írói gond változásai

Pusztakamarástól — Pusztakamarásig: hosszú az út. Hogy milyen hosszú, azt még csak sejtjük, hiszen az Anyám könnyű álmot ígér főképpen az indulás és a visszaérkezés momentumánál időzik, ennek a visszaérkezésnek az elodázhatatlanságáról vall, őszintén, de szemérmeshalkan, mellverdesés nélkül. Sütő András tehát nem tagadja, hogy közben másfelé járt, de hogy milyen messzeségben (a simának látszó, ünnephez igazított szóval „afféle mennybe vezető“ ösvényen), arról itt kevés szó esik. A rokonok, barátok, szomszédok a hozzájuk újra ellátogatót így köszöntik:

- „— Mégis eljöttél hát!
- Régóta készülsz ugye, hazajönni?
- Régecske.
- Egy-egy irást küldtél magad helyett.
- Nem tudom, hasonlítottak-e rám.
- Sokszor igen, sokszor nem.“

Új könyve epilógusában a valóságnak e vér szerinti elkötelezettje (aki ma is azt vallja, hogy „nincs unalmasabb a fantasztikumnál“) újra azon töpreng, vajon mit szólnak írásához az otthoniak; „régí sebeikről a kötést leszagatva, a magaméit bonyáltam be, ami első pillantásra semmiképpen sem méltányos eljárás.“ Az író aggálya azonban ezúttal fölösleges. Mert igaz ugyan, hogy ebben az emlékező könyvben kikerülhetetlenül önmagáról is vall, mégis az Anyám könnyű álmot ígér elsősorban az otthoniakról szól. Olyan meggyőző erővel, ahogy valamikor régen a Hajnali győzelem, több mint húsz évvel ezelőtt. De az erdélyi parasztság életének művészi képe kiteljesedett: nemcsak azzal, amennyivel többet ölelhet fel a valóságból a regény a novellánál, hanem mindenekelőtt azzal az írói (egyéni és társadalmi) tapasztalattal, amely el két évtized alatt bölcsebb lett a süvölvény újságíróból deres halántékúvá vált szerző, a korán odaítélt Állami Díj birtokosa. Sütő úgy jött el Pusztakamarásról, közvetlenül pedig az enyedi kollégiumból, hogy az irodalom eszközeivel, de másképpen is, társadalmi cselekvéssel, igazságot szolgáltatson falujának, a falu szegényeinek, magyaroknak és románoknak, a letarolt mezőségi tájnak, az anyanyelvnek. És írta egyre-másra novelláit az emberek indulásáról, és meghódította velük az irodalmat. És meghódította az anyanyelvet — ő, aki egy romlott, a tájhoz hasonlóan lekoptatott nyelvváltozatot örökölt, Móriczcal, Tamásival, Illyéssel tanult meg beszélni, olyan szépen, ahogy akkor igazán kevesen, de még ma sem sokan érnek nyomába. És meghódította — legalábbis úgy érezte — hőseinek a világot, egyszer s mindenkorra elvégezte a hon-

foglalást. A hit, az önbizalom pótolta a tudást. Asztalos István kisregényében, a Szél fuvatlan nem indul-ban van egy jelenet a könyv végén: Todorán, az osztályellenséggel sikeresen megvívott csata után, egy négyéves s egy ötéves gyermek játékára lesz figyelmes az utcán, kihallgatja beszédüket, ahogy helyesbítik egymás szavait — és a regényhős a sok súlyos harci probléma közben egy pillanatra emberien felderül: „— Valahogy így vagyunk mi is... Még selypítünk, az igaz, de már oktatjuk egyik a másikat...“

Nem véletlen, hogy Asztalosnak épp ebben a kisregényében akadtam erre az idézetre. Mert a korai Sütő-novelláknál is inkább a Szél fuvatlan nem indul jut eszünkbe, ha az írói gond változásait vizsgáljuk. Ez az oly gyakran idézett, 1949-es kisregény volt a jelképes kezdet, legalábbis a faluábrázolásban, s ha azóta értékei meg is koptak, ma is viszonyítási alap. Különösen az, ha a Mezőségről van szó; igaz, Asztalos nem határolja olyan pontosan körül a cselekmény színhelyét, mint most Sütő (elbeszéléseiben Sütő sem tette ezt, minthogy a szegények „hajnali győzelmére“, a dolgozó parasztság új társadalmi helyzetére, vagyis az „általános“-ra, a „tipikus“-ra koncentrált), de a környező vidék, az utak, a falu összetétele, magyar és román hősei egyértelműen utalnak a földrajzi közelségre, amely Bálint Pali Könyves faluját Pusztakamarással rokonítja. Bálint Pali Könyves, Nyáguj Vaszi, Todorán, Kocsis Kicsi 1947-es küzdelmét a „ki kit győz le?“ kérdése határozta meg, s végül is együtt leplezték le a kulákmesterkedést, amely a falu román és magyar lakosságát egymásra uszítaná. Kételyt nem ismerő, tiszta eszmények, a mindenki számára egyforma jövőt-holdogságot hozó szocializmus közeli győzelmének biztonsága határozta meg ezeknek az embereknek a tetteit — ez a biztonság vezette Asztalos tollát.

Sütő András könyvében már nincs szó kulákmesterkedésről — a múltidézésben sem —, bár a Mezőséget s benne Pusztakamarást ő is teljességében vállalja, mint ahogy a szocializmust is egynek és oszthatatlannak akarja tudni. Örökségét pontosan írja körül: „A falut háromnegyedrészből románok, negyedrészt magyarok lakják. Az EGÉSZTŐL kaptam útravalóul a gyermekkor élményvilágát, a negyedrésztől a küszködő nyelvet, s színes bóját a vizek hullámmzásában.“ Az Anyám könnyű álmot ígér ennek az indításnak a szellemében, egészében mezőiségi vallomás — a jelző azonban itt nem szűkítő (a provinciába beszűkítő) jelentésű, hanem a probléma újdonságát, súlyát jelzi a Sütő-próza összefüggésében (a korábbi elbeszélések viszonylatában), és a Szél fuvatlan nem indul-hoz s a romániai magyar irodalom régebbi vagy újabb, hasonló kísérleteihez mérten. A mai Sütőtől már idegen a harc vagy idill, illetve a harcban is idill szemlélete — nem a tankönyveit, hanem élményeit faggatja. És ezek az élmények őrzik Pusztakamarás román és magyar parasztjainak atyafiságos (a szó eredeti értelmében: összeházasodás útján atyafiságos) együttélését, hétköznapi és ünnepek természetes, közös emberi melegét, s őrzik a gondokat, amelyeknek megszálltatása éppen Pusztakamarás írójára vár.

Az egésznek és a résznek dialektikus viszonyát Sütő nemcsak földrajzi és nemcsak nemzetiségi vonatkozásban érzékeli pontosan s érzékelteti igaz művészettel, hanem könyvének időbeliségében is. Nem él a modern próza rafinált időjátékával, a jelent s a múltat, az emlékeket

és dokumentumokat különösebb írói fogások nélkül szövi egységbe, de a nagy irodalomra jellemző módon valósul meg egy kiragadott időszelést a végtelen idő szintézise: a pusztakamarási Sütő család és rokonsága, szomszédsága egyrészt, másrészt a pillanatnyi társadalmi-politikai időszzerűségeken túl megnyilatkozó paraszti sors, pontosabban egyén és közösség ismétlődő problémái állnak előttünk. A paraszti élet hétköznapjait, erkölcsét Sütő Veres Péter-i szinten ismeri, de az illyési költészet derűjével vagy filozofikus szomorúságával tudja vonzóvá tenni. Az Anyám könnyű álmot ígér fejezeteit olvasva az élet megszakíthatatlanságának tudata jár át (és ez független az egyén időben szűkre szabott lehetőségeitől), de mindegyre szíven üt a megszakíthatóság lehetősége is — legalábbis egy kisebb közösségben gondolkozva. Mert Sütő András pusztakamarási számvetése többszörös: nem egyszerűen az illyési utat ismétli meg, új könyve nem úgy rímel a fiatalkori novellákra, mint a Puszták népe lírai-szociografikus körképére az Ebéd a kastélyban, hanem bonyolult áttételekkel. Valójában Sütő egyszerre kísérli meg a régi adósság törlesztését, s vállalkozik az új feladatra, a történelmi mélysegeket most tárja fel, most végzi el a nagy szembesítéseket, miközben a jelen s a jövő útjait tapogatja. Így a szülői ház és udvar leírásában is kénytelen feladni a statikusságot, a költőiséget többé nem valósíthatja meg csupán a színek rögzítésével, a különös ízek kóstolgatásával — már e „Biztató” első fejezetben tanúnak kell hívnia az időt, a rációt. Ilyenformán: „A kert fejében három rozoga kaptár meg egy kucsma formájú, agyaggal tapasztott méhkas: a méhész korszak. Ezt a foglalatosságot 1927-ben kezdte apám három családdal. Azóta — negyven év alatt — négyre szaporodott az állomány. Az istállóban egy emlékeköltözőt tehén tejszaga a harmincas évekből; ez a földművelő korszak. A nyári konyha padlásán cséplőgép-alkatrészek: a nagy vállalkozások korszaka. A tornác végében egy széjjelesett kicsi szőlőprés: a szőlősgazda korszak. Megannyi kudarcos életforma jelei. Rímpróbálkozások egy vershez, amelyek boldogság kívánkozik a végére.”

Mégsem ezek az új-módon költői leírások teszik igazán jelentőssé, művészileg is, Sütő „naplójegyzeteit”, hanem azok a fejezetek, amelyekben mintegy újrainja anekdotikus novelláit, „háromnegyedes eszű” és „félrejáró” hőseinek történetét. A „Hétköznapok a keresztfán” és a „Szemirámisz függőkertjei” olvasása közben érezzük egyértelműen, hogy nemcsak egy kiváló tehetségű, de korszerű látással is megáldott író regényét tartjuk a kezünkben. Móricz Zsigmond korabeli olvasói érezhetek ilyesmit az Árvácska megjelenésekor; dokumentumból ihletődött Móricz is — Csibe volt az a dokumentum —, mint ahogy Sütő könyvének legfontosabb alapanyaga a szülői házban halomszámra előkerülő, „tintával, tintaceruzával, géppel írott önéletrajzok, kérvények, azaz könyörgések” sora. „Egy újfajta zsoltáros könyv lapjai.”

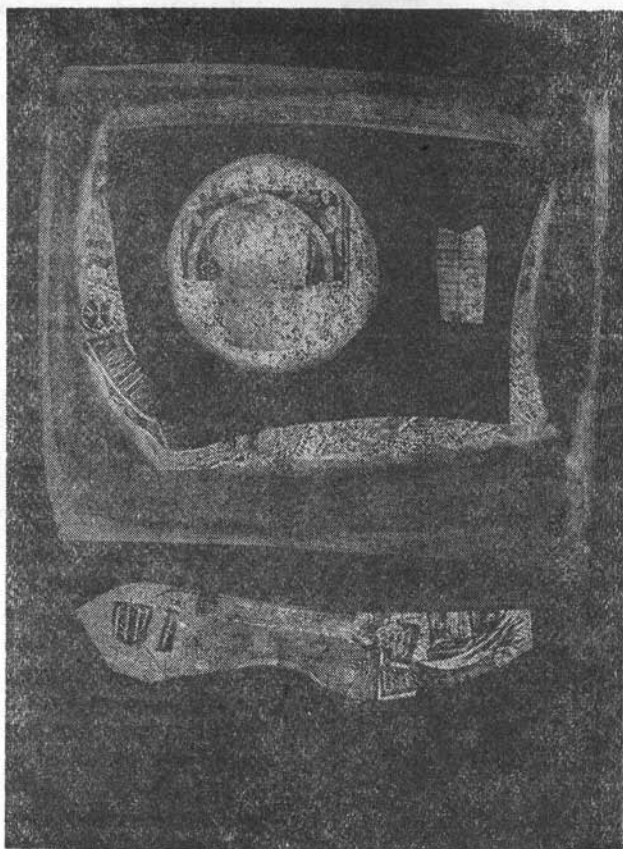
E néhány idézet is mutatja, hogy Sütő legfeljebb a stíliromantikát adta fel, az élet romantikájához, a költészethez változatlanul ragaszkodik. Könyvének címe is erre utal. Na de idézzük teljesebben eredetét. Amikor anyja kéri, írnia róluk, „lenne bár egy könyvecske, ó, nem vigasztalónak, hanem tanuskodásképpen egyről és másról, ami megessett velünk”, az író megadóan válaszolja, hogy ez neki is gondja. És innen a „romantika”: „Hallgass arra a gondra, s az álmod könnyebb

lesz!" Milyen messze tűnt a klasszikus és az újabbkeletű álomromantika! A realizmus nyert ezzel az „álmoskönyvvel“ új hadállást.

És Sütő András, ál-mai népszínmű-korszakának lezárásával, visszanyerte bizalmunkat. Az álma persze ezután sem lehet könnyű — egyetlen valódi művésze sem az, mert az adósságok le sosem tudhatók. Pusztakamarás regényének megírása után új feladatok várják. „Lábunkat a hasra-vágtató talajon vissza kell szoktatnunk az egyensúlyozás Bethlen Gábor-i művészetéhez.“ Sok-sok hasonló felismerés sejteti, hogy Sütő megírja a maga utóbbi húsz évét is, megírja azokat a leveleket, amelyek kései, de még mindig nem elkésett válaszoknak tekinthetők majd szülei tizenöt-húsz évvel ezelőtti leveleire.

Válasz

*Illusztráció
Tudor Arghezi
Testamentom
című verséhez*

I. *Allegro intrepido*

sempre ff

A Bärenreiter-Verlag (Kassel—Basel—Párizs—London; monumentális zenetudományos vállalkozások nagytekintélyű kiadója) 1969 végén új kotta-sorozatát indított *The 19th Century — Das 19. Jahrhundert — Le 19e Siècle* címmel.

A sorozatot megnyitó Schubert-Zongorafantázia és Liszt *Három kései zongoradarabja*: a legutóbbi közelmúltban felbukkant kéziratok első kiadásai s mint olyanok a múlt század nagyjairól alkotott képünket hivatottak teljesebbé tenni, akárcsak a kiadatlan Schubert-dalokat, -dalváltozatokat tartalmazó füzet.

Különösen érdekesek a posztumusz Liszt-darabok. A XIX. század romantikus zongoramuzsikájában gyökereznek, de nyelvzetükben, megformálásuk impresszionisztikus szabadságában kiemelkednek ebből a környezetből. Annak a magányos útkeresőnek, annak a huszadik századot előrejelző Lisztnek a művei, akinek az alkotói portróját Szabolcsi Bence fogalmazta meg *Liszt Ferenc estéje* című tanulmányában. A *Toccata* főrészének „fehér” C-dúrja Prokofjevét, Sosztakovicstól előlegezi; (többek közt) őket foglalkoztatta az a probléma, lehet-e még a dallam- és összhangrend folytonos továbbkromatizálódása idején eredeti zenét írni a zongora fehér billentyűire. Az is kísérletező, avantgarde vonás ebben a darabban, hogy Liszt tudatosan kerüli a toccatára mint műfajra jellemző harsányságot és — ellenkezőleg — a folytonos piano-játék kísértetiességével ér el különös hatást. (Etől a hatástól fosztanak meg a darabot a közreadó Robert Charles Lee javaslat-értékű, kiegészítő dinamika-jelei. A kiadvány lapalji jegyzetben hozza a befejezésnek egy olyan változatát is, amely crescendo-rinforzando-fortissimo fokozással kulminál; Liszt ezt a szakaszt áthúzta, és a darabot piano folytatta!) Figyelemre méltó továbbá a darab minden konvenciótól elütő hangnemrendje: C-dúrban szóval meg az első szakasz, Esz-dúrban a folytatás, majd a-moll zárószakasz következik, mely semmibe tűnő hangfoszlányokká oldja a darab motorikus tizenhatod-robogását. A második mű (*Caroussel*) szintúgy impresszionisztikus, vázaltszerű darab. Barbár-mód dübörgő első szakaszától kategorikusan elkülönül az áttört rajzú, halk, jóval konvencionálisabb második. Tézis és antitézis ez — szintézis, feloldás nélkül. Az első szakasz kvintorgonapontja és erősen exponált lid-kvartja a Liszt—Bartók-rokonság meggyőző dokumentumai. (Lásd az 1. kottát.)

Terjedelemben és tartalmi súlyban is lényegesen nagyobb a harmadik darab (*Sospiri!*). Alapmotívuma a bevezetésben szűkített szeptim-hangzatok sorát bontja ki; ezek a feloldatlan diszsonanciák olyan predodekafon képleteket eredményeznek, amelyek (tizenegyhangú) nonrepetens kromatikája egyenesen Arnold Schönberg huszadik századára utal. (Lásd a 2. kottát.)

Miután ennek a sóhaj-motívumnak a diatonikus változata a darab főrészében sorsszerű nyughatatlansággal bolyong hangnemről hangnemre, a zene ugyanazon a feloldatlan szeptim-hangzaton hal el, amely-

lyel indult; így ez a sóhaj-muzsika, az élete alkonyán magára maradt útkeresőnek ez a fájdalmas belső monológja a kilátástalanságot, a keresés hiábavalóságát ábrázolja — az úttörő Liszt differenciált művészi eszközeivel.

Ennek a Liszt-füzetnek az ismertetése csak „pars pro pars” illusztrálja e kiadói vállalkozás célkitűzéseit és profilját: csak a sorozat egyik fővonalát. A megjelent füzetek többsége olyan ismeretlen, illetve kevésbé ismert (félreismert?) szerzők műveit tartalmazza, akiket általában a kismesterség gyűjtő-kategóriájába szoktunk sorolni. A svédek klasszikusát, Franz Berwaldot és Jérôme-Joseph Momignyt, a neves francia zenetudóst egy-egy *Vonósnégyes*, az ismeretebb nevű, de az idők folyamán meglehetősen „kirosztált” Ludwig Spohrt egy *Zongoratrió*, a világirodalom E. T. A. Hoffmannját pedig az A-dúr *Zongoraszonáta* képviseli a sorozatban — hasonló folytatás előlegezései gyanánt. Ezzel válik a kezdeményezés különössé, ha nem éppen kérdésessé!

Mert a jelenkor a XIX. század zenéjét illetően meglehetősen válogatós. Zenei életünk tapasztalata szerint napjainkban egyre szűkül az 1800-as évek „élő” zeneszerzőinek a köre. Talán csak Beethoven és Brahms tekintélye érintetlen — és Verdi népszerűsége. De már Schumannt és Mendelssohnt, Csajkovszkijt és Dvořákot sem fogadjuk el teljes életművükkel kritikátlanul, Berlioz és Chopin híveinek a tábora szemmel láthatóan apadóban van, az olyan nagyságrendűek pedig, mint például Norbert Burgmüller vagy Robert Volkmann, teljesen kiszűrődtek a közönség érdeklődéséből. Ebből a perspektívából nézve nehéz megértenünk, miért időszerű most ismeretlen Chopin-, Grieg-, Smetana- vagy Wolf-művek mellett olyan elfelejtett kismestereket újrafelfedezni, mint például Franz Danzi, François Devienne, Felix Draeske és Johann L. Dussek — hogy csak az előlegezett lista D betűsei közül idézzünk egy pár nevet.

Bár az is meglehet, hogy nem időszerű már az a nézőpont, amelyből kitekintve ezt a kiadói vállalkozást kételkedéssel szemléljük. Lehet, hogy már eléggé eltávolodtunk a XIX. század zenéjétől ahhoz, hogy a gyökeres átértékelés feladata a sürgető aktualitások sorát szaporítsa. Sőt. Az is elképzelhető, hogy a XIX. század zenéje ma olyanszerű reneszánsz előtt áll, amilyent a XII. és XVIII. századé a két világháború között ért meg. Akkoriban tucatjával fedezték fel Corelli, Purcell, Couperin és Bach környékén a tisztes kismestereket, akik ma többé-kevésbé élő zeneszerzők, mindenesetre előbbek, mint Jensen, Moscheles, Pleyel vagy von Winter, akik pedig a múlt században bizony a nagyobbak közé számítottak. Ennek a régizene-redivivusnak fontos tényezője volt a Bärenreiter-Verlag *Hortus Musicus* című, kitűnően szerkesztett, sláger-sikert ért kottasorozata, melyet teljes egészében végiglapozhattunk tavaly a nyugat-német zenei kiállításon. Feltehető, hogy a minden vállalkozásában jól számító, nagy távlatokban tervező cég érzékeny szeizmográfjai most hasonló fordulatot jeleznek előre a XIX. század kismesterzenéire vonatkozólag. Rendkívül meggondolkoztató kilátás!

László Ferenc

II. *Andante espressivo*
p

Vasile Rebreanu

Securi pentru funii

A Talita Kumi című kötetből a magyar olvasó előtt is ismert kolozsvári szerző a mai román próza élvonalához tartozik. Népköltészeti ihletésű és szürrealista jegyeket ötvöző karcolatai, elbeszélései, az eredeti román abszurd megteremtését célzó kísérletei ebben a legújabb könyvében is szép eredményeket hoznak. A novellák s a címadó dráma, a „Tragikus hiány négy részben” mellett újraolvashatjuk benne a sok vitát kiváltott, s azóta az Európa Könyvkiadónál magyarul is megjelent A jó hóhért (Călăul cel bun), ezt a Saint-Exupéryre s Dérýre egyaránt emlékeztető izgalmas kisregényt (Dacia, 1970.)

Lenyinyizm i filozofszkije
problemi szovremennosztji

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Filozófiai Intézete Lenin születésének 100. évfordulóját köszöntötte e 650 lapnyi kötettel, melynek M. T. Jovcsuk vezette szerzői kollektívája felméri a marxista filozófia lenini szakaszának különböző területeit és aspektusait. Elemzi Lenin filozófiai hagyatékának szerepét a materialista dialektika időszerű problémáinak vizsgálatában — a logika, az ismeretelmélet, a forradalmi cselekvés módszere terén és több más vonatkozásban —, kimutatja a lenini eszmék termékenyítő hatását a társadalmi és természettudományos gondolkodás fejlődésére. A szerzők sokoldalúan tárgyalják az ember, a személyiség, a szellemi élet, az erkölcs aktuális filozófiai problémáit is a lenini tanítás fényében. (Izdatyelsztvo „Miszl”, Moszkva, 1970.)

én nyüzsgő hangyaboly-magányom,
nyitott pillájú álmom!

1.

A verskötet* úgy indul, mint a nagyobb terjedelmű zeneművek szoktak általában: az Éjszakák ciklusának előjátékával. Hangulatok és gondolatvillanások, új és régebbi témák kapnak e versekben olykor ideznivalóan szép megfogalmazást, mint például a Fecske-élet címűben:

A frakkjuk egyazon szabótól
került ki, szárnyaik
ugyanazon
aerodinamikai
törvény szerint épültek legvillámlobb,
leggyorsabb repülésre,
ficsérgésük egyformán kedves, és
egyformán értik a fészekrakás
palléri csínját-bínját.

E ciklusban található a kötet címéül szolgáló Sors is, egy tartalmas költő- és emberélet nyolc lírai sorba tömörítése. A régebbi témák közül Kiss Jenő családi költészetének egyik szép darabja, a Leányaim. Az igazán jó vers azonban még várat magára, s csak a következő ciklus hosszabb költeményében ölt formát, amely a kötet és Kiss Jenő költészetének egyik kimagasló teljesítménye.

Már a költő előző kötetének (Nem egy életre születtem) talán legértékesebb ciklusa az Arcok és sorok, amelyben a hozzá közel jutott életek elevenednek meg az idő távolából. Ilyen megelevenített élet-darab kötetünk jelzett ciklusa, a Konok tisztesség is, csak hogy ezúttal egy szerelmi „kaland” mozzanatai peregnek le előttünk. Idézőjelbe tettük a szót, mert túl könnyen társul hozzá a frivolitás képzete, holott — a cím is sugallja — egészen másról, többről van szó. Hogy miről — mint minden valóban művészi alkotás esetében —, nem is igen lehet megfogalmazni. Ha tudományosak akarunk lenni, azt kell mondanunk, egy frigiditástól megmentett nővel való ifjúkori „kalandját” adja elő a költő, miközben az autótűt alkalmával, felesége társaságában végigjárja — mintegy véletlenül — a kisváros emlékezetessé vált helyeit. S mindez milyen összetett, áttételes, kifinomult — majdhogy azt nem írtam: „rafinált” — előadásmódban áll elénk. Pedig hát újra nem ilyesméről van szó, hanem arról a magas színvonalú művészi ábrázolásról, amely az élet teljességének élményét tudja kelteni az olvasóban, s amely nekem Goethe Naplóját juttatta eszembe. Persze, más a dallam, más a téma (bár több vonatkozásban rokonítható is), előadásmódjában a Goethe vérbő pantagruelizmusa mellett a Kiss Jenőé puritá-

* Kiss Jenő: Sors. Versek. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969.

nabb, egy kissé terjedelmesebb is, de a billentyűkön szárnyaló kéz biztonsága s olykor a felbúgó orgonahangok mélysége, teltsége azonos. Ha nem mindenben, hát sok mindenben.

A kötet gerincét az *Együvé zárva a halállal* ciklusa alkotja. Egy súlyos fekélyoperáció, a klinikai kezelés, a fellépő komplikációk története ez a ciklus. Az injekcióstűk és perfúziós szerelések világában ugyancsak kevés a megéneklésre kínálkozó „költői” tárgy, de hogy a költő, a költészet számára minden lehet téma, minden, ami emberi, mi sem bizonyítja jobban, mint ez a ciklus. Minél őszintébben, leplezetlenebbül beszél a költő a betegségek kiszolgáltatott állapotáról, annál emlékezetesebbek, megragadóbbak ezek a vallomások. Elmélkedő jellegű részletek (meditációk) és közvetlen érzelmi (érzéki)-gondolati verses reflexiók váltják egymást. A zárójelbe tett *érzéki* szón érzékszervit kell érteni. Kiss Jenő költészetének eddig is egyik sajátja, erőssége volt a plasztikus képekben, hang- s főleg színképzetekben gazdag ábrázolás. E kötetben ezek a képzetek, érzetek még nagyobb szerephez jutnak, s a betegség egyes mozzanatait megjelenítő versekben egy gazdag belső érzelmi élet „értelmes látomásai-ként” vetülnek elénk. Olykor maguk válnak a vers témájává, mint *A hangok képe* címűben:

*mintha látnám az illatot, szelet;
megfoghatóvá
teszi a láz s a képzelet.*

Máskor, mint *A helyretevő* című versben, az emberi szervezet működésére, a szervek összefüggésére vezethetők vissza ezek a képek — s a látomás mintegy az emberi természet önmagát korrigáló belső rendszerének, „belső órájának” jelképévé áll össze. Az *Értelmes látomások* című versben a víziók a külső valóságból „támadnak”, martalócok képében.

Több művészig szép (*Csupa bizarr dolog, Amikor elájultam*) vagy tudományos, orvosi-lélektani szempontból is érdekes megfigyeléseket tartalmazó verset — *Meditáció (Különös érzés...)*, *Valótok bűvös udvara*, *Meditáció (A tárgyak lázadása)* — lehetne, kellene még idézni, amelyeket többnyire ez a „látomásos” állapot hozott létre a költő érzékenyen zendülő hangszerén, testi-szellemi valóján. Mégis hadd említsem itt meg azt a versét is a ciklusnak, amellyel kapcsolatban, érzésem szerint, részletgazsagai ellenére, hiányzete támadhat az olvasónak. A költő más címűről van szó:

*... a költő más,
érzékenyebb és nyűgösebb
és vérzőbb, fájóbb, idegducosabb,
messzebbre látó, közelebbre néző,
mindenhol lévő és elrejtő,
ismerője titkos jeleknek,
amik az ismeretlenhez vezetnek,
ember, kit ismeretlen is szeretnek,
talán hívó, talán eretnek...*

Ez mind igaz. De ki nem túlérzékeny, ha beteg? Ki nem kíván gondos ápolást (erről szól a vers)? A költő mégis, akkor más, ha az ilyenkor méltá-

Szőkefalvi Nagy Béla —
Ciprian Foiaş

Harmonic Analysis of Hilbert Space Operators

Ez a könyv a román—magyar tudományos együttműködés egyik legszebb, legmagasabb színvonalú példája. Mindkét szerző a mai matematika legjobbjai közé tartozik. Szőkefalvi Nagy Béla mint a nagy Rész Frigyes munkatársa kezdte tudományos pályafutását, és azóta maga is világ-hírnévre tett szert, többek között a Hilbert-tér kérdéseit új szempontokból felvető kutatásaival. Ciprian Foiaş a második bukaresti matematikai iskola büszkesége, azé az iskolaé, amely egészen fiatal neveltjei között olyan nevekkel dícselkedhet, mint Lustig György és Zsidó László. Ebben a műben, amely az 1967-es francia nyelvű kiadás bővített változata, a szerzők a matematikai fizika számára ma életfontosságú kérdést oldanak meg: kidolgoznak a Hilbert-tér kontrakció-operátoraira egy egyértelmű függvénykalkulust (Akadémiai Kiadó, 1969.)

Ady Endre

Költészet és forradalom

Az Ady-kutató Varga József szerkesztésében megjelent legújabb Ady-cikkgyűjtemény a költő publicisztikájának növekvő népszerűségére figyelmeztet. Míg az akadémiai Összes Művek kritikai sorozata mára is csak Ady 1906. júniusi cikkeire ért el, a közönség igényét alkalmi összeállítások elérték ki, s hogy a történelmi dokumentummá vált politikai irodalmon túl milyen időszerű Ady — a szerkesztő szavával élve — „életes esztétikája”, arra eléggé következtethetünk

téka

az irodalompolitikai írások 1961-es Magvető-kiadását követő mai, új anyaggal is felfrissült válogatásból. Ady ars poeticájának és esztétikai elveinek bensőséges egységére épülve ez a kötet a költő újfajta irodalomlátását emeli ki, mely lehetővé tette számára, hogy „a konzervatív szemlélettel szemben felfedezze a magyar irodalom igazi haladó tradícióit. Így kerekedik ki Ady magyar irodalomtörténete” — Balassitól Tolnai Lajosig, s Varga József sem sajnálja a költőtől a kétféle kultúra megítélésére vonatkozó „lenini” jelzőt. Az időrendben közölt anyag újdonsága néhány, a Szocializmus számára írt párizsi glossza, két 1908-as nagyváradi megnyilatkozás (piktör-sorsok összehasonlítása a poeta-sorssal egy tárlatismertetésben s egy harcos Holnap-előadás), polémia Ignotusszal Esztéta és poeta címmel és még sok más. A kötet 5000 példányban jelent meg, akár csak a mi 1967-es romániai Ady-cikkgyűjteményünk. (Kosuth Könyvkiadó, 1969.)

Tamási Aron

Rendes feltámadás

Régen várt könyv, több mint félszáz novella, a székelly valóság panteisztikus ábrázolása, mely a maga teljességében a nép mindennapjait és álmait, gondját és örömet, sírását és nevetését már-már dokumentárisan tárja elénk. A kötet — Sütő András igaz-szép előszavával — a cselekvő otthonteremtés, a szülőföld szeretetének érzését ébreszti-gondozza bennünk. Hiszen: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. (Kriterion Könyvkiadó, 1970.)

nyos bánásmódot mindenki számára megköveteli. De hiszen ezt Kiss Jenő nálam sokkal jobban tudja.

Emberileg, etikailag nemes gesztusok az egészsége, élete visszanyeréséért orvosprofesszornak, barátoknak, egy kedves látogató kislánynak és a legszebben-bensőségesebben az önfeláldozóan ápoló feleségnek köszönetet mondó Kiss Jenő-versek:

A kozmikus rend
állt vissza bennem!
A napkeltével és napnyugtával,
a mosoly holdfázisaival,
az elme gravitációs terével,
a tőlem független, objektív paranccsal,
hogy: lennem kell még, lennem!

— — — — —
s ezt meg szeretném köszönni Önnek
(ilyesmit meg ritkán köszönnék),
szeretném megköszönni Önnek,
még akkor is, ha nem lehet.

(Újrateremtés)

Valahogy hallgattak rád
az engedetlen éjek,
szóltál a tigriseknek
és azok visszatértek,
azért lett reggel, mert te
mondtad a napnak: intsen,
azért ment le a lázam,
mert te azt mondtad: nincsen.

(Hívtalak, jöttél)

Van még egy kiemelkedő darabja a kötetnek: a következő ciklus első verse, a *Requiem egy barátért*. A halál karmaiból alig szabadult költő újratalálkozása az ezúttal, sajnos, győztes kaszával, ismét egy hozzá közel álló élet elvesztésekor. Az érzelem, a fölfakadó fájdalom megkapóan szép sorokban zeng föl:

csak azt éreztem: késő, késő,
csak azt éreztem: el kell veszni,
csak azt éreztem: vége, vége,
valami helyrehozhatatlan
hiba csúszott az élet szövegébe ...

A vers hatósugara már csak azért is nagyobb a költő hasonló emlékező verseinél, mert egy köztiszteletben álló egyéniségnek, a hazai könyvkiadás jelentős személyiségének, Tóth Samunak a halálára íródott.

Kiss Jenő Sors című kötetét alkotói útjának jelentős állomásaként üdvözölhetjük. Bár amolyan régi értelemben vett „közéleti” vers nincs a kötetben, mégis többet nyújt — úgy érzem — olvasóközönségének amazoknál. Nyilván azért, mert pontos megfigyelései, őszinte vallomásai az emberről beszélnek, még ha önmagáról szól is a költő. Magányát az ember, emberek, természet és társadalom

megszámlálhatatlan sok dolga, gondja-baja-öröme tölti ki. E dolgokkal való foglalkozás közben születnek „nyitott pillájú álmai“.

2.

Ugyancsak Kiss Jenő munkájaként jelent meg a múlt év egyik legszebb-jelentősebb műfordítás-kötete*, a *Novákékról szól az ének*. Ha ennek az összefüggő román balladaciklusnak mindenképpen meg akarjuk keresni a megfelelőjét a magyar költészetben, talán Ilosvai *Tholdi-históriáját* kell megemlítenünk. Persze, a hasonlóság ugyancsak távoli, hiszen, hogy más ne mondjunk, Ilosvai műve nem népköltészeti alkotás, bár tudjuk róla, hogy java részét a nép ajkán élő mondákból szötte össze. Mégis, alapvető közös vonást, azonos törekvésekből, álmokból testet öltött személyt találunk bennük: a történelmi népi hőst, színes kalandok részesét, az elnyomók ellen vívott küzdelmek győztesét, akit a népi képzetet a legszebb, legnemesebb tulajdonságokkal ajándékozott meg. Ahogyan Arany János Ilosvai művében fölfedezte a népi hős köré szövődő eposz megalkotásának a lehetőségét, ugyanúgy egyes román balladagyűjtők a Novák-ciklust egy népi eposz töredékeként fogták föl.

A *Novákékról szól az ének* hősei nemcsak a román, hanem más délkelet-európai népek (bolgár, szerb) folklórájának ismert szereplői is. Ami elsősorban megkülönbözteti tőlük a román balladákat, az a kitalált mesei, fantasztikus elemek gazdagsága, szemben amazok történeti elbeszélő jellegével. De a román Novákék legjelesebb cselekedetei is a török ellen vívott harcokban végezvi hősítettek.

Faragó József kitűnő bevezető tanulmányából megtudjuk, hogy a legtöbb román népballadát magyarra fordították le (175-öt). A több mint százestendő múltra visszatekintő műfordítói munkában a Novák-balladák eddig kis számban voltak képviselve. E reprezentatív gyűjtemény, amely a legjellegzetesebb balladatípusokat sorakoztatja föl, a költői, folklorisztikai értékek mellett egy másik tény is revelál: azt, hogy az említett magyaránny műfordítói tevékenységben az orosz-lánrész a román epikai népköltészet leghivatottabb tolmácsolóját, Kiss Jenőt illeti meg. E kötettel eddig közel ötven román népballadát szólaltatott meg magyarul, az eredeti ízeinek, nyelvi fordulatainak s a magyar népköltészet hagyományainak művészi ötvözeteként.

Küla alakjára nézve is szép könyv a *Novákékról szól az ének*, méltó párja a néhány évvel ezelőtt megjelent *A báránka* című népballada-kötetnek. Úgy tudjuk, a szakavatott költő-műfordítónak, Kiss Jenőnek és a szakember Faragó Józsefnek gyümölcsöző együttműködése tovább folytatódik, s a román népi és egyházi kolindák gyűjteményét is hamarosan kézhez kapja a magyar olvasó. (Ezek egyike szolgált alapul Bartók Béla *Cantata profana* című zeneművének megalkotásához.)

Jancsik Pál

* *Novákékról szól az ének. Román hősi balladák. Fordította Kiss Jenő. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.*

téka

Antologia literaturii maghiare

A Constantin Olariu szerkesztésében megjelenő sorozat negyedik kötete a XX. század magyar irodalmának talán leggazdagabb korszakából merít; a húszas évektől a negyvenes évek derekáig terjedő periódus immár klasszikussá vált költőt, prózaíróit mutatja be a román olvasónak. Az antológia összeállítói — Lőrinczi László, Majtényi Erik, Szász János — elé, de még inkább a fordítók elé tornyosuló nehézségeket könnyen felmérhetjük, ha bepillantunk a tartalomjegyzékbe, ahol többek között Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, József Attila, Karinthy, Radnóti nevét olvashatjuk. Gondosan adatolt életrajzi jegyzetek, szövegmagyarázat, névmutató könnyíti meg az olvasó tájékozódását, aki azonban a korszak magyar irodalmáról — Kassák, Füst Milán, Németh László életművének bár szemelvényes bemutatása híján, óhatatlanul csonka képet kap. (Editura pentru literatură universală, 1969.)

Horváth Imre

Háromszázharminchárom aforizma

A négy soros és kétsoros miniatűrök művésze a költői forma további lebontását is lehetségesnek tartja? Legújabb kötetébe összegyűjtött gondolatai részben erről tanúskodnak, hiszen „aforizmáinak“ legjobbjai egysoros verseknek tűnnek, formaelemeik, legfőképpen azonban szemléleti sajátosságaik Horváth Imre ismert miniatűrjeivel rokonítják őket. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)